

РЕЗЮМЕ. В статье рассматриваются современные методики преподавания русского языка, включая коммуникативный, проектный и интерактивный подходы. Освещается роль цифровых технологий в образовательном процессе и анализируются перспективы их развития. Выделяются основные проблемы внедрения новых методов и предлагаются возможные пути их решения. Особое внимание уделяется интеграции традиционных и инновационных подходов с целью повышения эффективности обучения.

SUMMARY. The article examines modern methods of teaching Russian, including communicative, project and interactive approaches. The role of digital technologies in the educational process is highlighted and the prospects for their development are analyzed. The main problems of introducing new methods are highlighted and possible solutions are proposed. Particular attention is paid to the integration of traditional and innovative approaches in order to improve the effectiveness of learning.

БАЛАЛАРҒА ҚАРАТА ЗОРЛЫҚ ЖӘНЕ ОНЫҢ АЛДЫН АЛЫҒҒА ҚАРАТЫЛҒАН ИЛАЖЛАР

Қурбанова Нуржамал Бахбергеновна – қәниге

Қарақалпақстан Республикасы Мектепке шекемги хәм мектеп билимлендириү министрлигиниң «Мәмлекетлик жеке-шерикшиликти раўажландырыү секторы»

Таянч сўзлар: бола ҳуқықлари, тазйик, зўравонлик, балаларни ҳимоя қилиш, қонунчилик, халқаро нормалар, давлат сиёсати.

Ключевые слова: Права ребёнка, притеснение, насилие, защита детей, законодательство, международные нормы, государственная политика.

Key words: children's rights, pressure, violence, child protection, legislation, international norms, state policy

Хәр бир бала – келешегимиздиң тийкары. Олардың қәуипсизлиги хәм ҳуқықлары тәмийинленбей турып, турақлы раўажланыү ҳаққында сөз етиү мүмкин емес. Бул мәселе тек ғана инсан ҳуқықлары емес, ал жәмийеттиң руўхый саламатлығы ушын да айрықша әҳмийетке ийе. Өйткени, балалар бәрқулла меҳир, ғамхорлық хәм итибарға мүтәж. Олардың ҳуқықлары, еркинликлери хәм нызамлы мәплерин толық кепиллеү шахстың қәлиплесиүи, мәмлекет хәм жәмийеттиң раўажланыуында әҳмийетли орын ийелейди. Тилекке қарсы, балаларға зорлық жәмийеттеги аўыр машқалалардан бири болып қалмақта. БМШ Балалар қоры (ЮНИСЕФ) мағлыұматларына көре, дүньяда 2 жастан 14 жасқа шекемги хәр 10 баладан 6 бала хәр күни физикалық зорлыққа ушырайды.

Бүгинги күнде хәр қандай жәмийеттиң турақлы раўажланыуы, бәринен бурын, ондағы балалардың ҳуқықлары, мәплери хәм социаллық қорғалыуын тәмийинлеү дәрежесине тиккелей байланысly. Сонлықтан Өзбекстан Республикасында балалардың абаданлығын арттырыү, олардың саламат өсиүи, сапалы билим алыуы хәм социаллық теңлик тийкарында камалға келиуин тәмийинлеү жолында кең көлемли реформалар әмелге асырылмақта. Мәмлекетлик сиясаттың

тийкары бағдарларынан бири сыпатында балаларды хәр тәрәплеме қоллап-қуўатлауға қаратылған илажлар системалы түрде дауам еттирилмекте. Социаллық қорғау миллий агентлиги тәрәпинен балалардың абадан турмысын тәмийинлеү хәм имканияты шекленген балалар ушын қолайлықлар жаратыү бағдарында бир қатар жұмыслар әмелге асырылмақта.

Атап айтқанда, Министрлер Кабинетиниң 2025-жыл 14-июльдеги 440-санлы қарары менен «Балаларға қарата зорлық жағдайларын анықлау, зорлық қәуипи дәрежесин баҳалау, қорғау режесин ислеп шығыу хәм оны әмелге асырыу тәртиби ҳаққындағы реже тастыйықланды. Режеге бола, зорлықтан жәбирленген ямаса өзине зорлық ислеу қәуипи астында болған балалар тиккелей өзлери ямаса нызамлы ўәкиллери «Инсан» орайлары, ишки ислер уйымлары хәм басқа да жуўапкер уйымларға мүрәжат етеди.

«Инсан» орайлары ишки ислер уйымларының қатнасыуында баланың турмыслық жағдайын 1 күн мүддетте үйренеди. Бунда «Инсан» орайы баланың өмири ямаса денсаўлығына қәуип салыушы факторларды дәслепки баҳалаудан өткереди хәм қәуип дәрежесин «төмен» ямаса «жоқары» деп табыуы мүмкин.

Қәуип дәрежесі «жоқары» деп бахаланғанда, ишки ислер органы төмендегилерди, яғный:

- зорлық ислеген шахсты хәкимшилик жол менен ушлап туриў хәм де процессуал мәжбүрлеў шараларын қоллаў;
- балаға ямаса оның низамлы ўәкилине қорғаў ордерин бериў;
- баланы ата-анасынан (олардың биреўинен) ямаса оны өз қарамағына алған басқа шахслардан алып қойыў хәм оның қәуипсизлигин тәмийинлеў илажларынан бирин көреди.

Қәуип туўдырыўшы факторлар сапластырылғаннан соң, «Инсан» орайы баланың турмыслық жағдайын 14 календарь күн ишинде комплексли бахалаўдан өткереди. Комплекс бахалаў нәтийжелери бойынша 3 жумыс күни ишинде баланы қорғаў режесі ислеп шығылады.

Балаларға зорлық ислеген ямаса ислеўге бейим болған шахсларға тийисли тәсир илажлары қолланылыўы мүмкин. Бул жерде, атап айтқанда:

- дүзетиў бағдарламасынан өтиў;
- балаларын алып қойыў;
- ата-аналық хуқықын шеклеў яки ата-аналық хуқықын айырыў хтб.

Усы Реже «Балаларды зорлықтың барлық түрлеринен қорғаў хәккында»ғы низамға муўапық ислеп шығылды. Буннан мақсет балалардың хуқықлары, еркинликлери хәм низамлы мәплериниң басым хәм зорлықтан исенимли қорғалыўын тәмийинлеў бағдарындағы жумыслардың нәтийжелилигин арттырыў болып есапланады.

Сондай-ақ, мәмлекетимизде балалардың хуқықлары, еркинликлери хәм низамлы мәплерин қорғаў бойынша бир қатар низамлар қабыл етилген. Атап айтқанда, «Шаңарақ кодекси», «Билимлендириў хәккында»ғы низам, «Бала хуқықларының кепилликлери хәккында»ғы низам, «Жасларға байланыслы мәмлекетлик сиясат хәккында»ғы низам, «Балаларды зорлықтың барлық түрлеринен қорғаў хәккында»ғы низам сыяқлылар бул бағдардағы тийкаргы нормативлик хұжетлер болып есапланады. Тийкарынан балаларға қарата зорлықтың себеплерин төмендегише келтириўмиз мүмкин:

Шаңарақтағы мәселелер: Балаларға қарата зорлықтың тийкаргы себеплеринен бири шаңарақтағы мәселелер болып табылады. Шаңарақтағы зорлықшы қатнастар, ажрасыў жағдайлары, ямаса экономикалық мәселелер балаларға тәсир көрсетиўи мүмкин. Ата-

аналар арасындағы келиспеўшиликлер яғный агрессивлық балалардың психологиясына зыян жеткизиўи мүмкин.

Мақсетсиз тәрбия: Балаларға қарата тәрбияның жетиспеўшилиги ямаса агрессив, қатаң хәм ашықтан-ашық басымларға тийкарланған тәрбия усыллары, олардың сезими раўажланыўына унамсыз тәсир көрсетеди.

Интернет хәм медиадағы зорлық: Заманағөй технологиялар, интернет хәм телевидения арқалы берилип атырған программалардағы зорлық элементлери балалардың психологиясын жаманластырыўы, оларды агрессив болыўына үндеўи мүмкин.

Экономикалық және социал тәртипсизликлер: Жаслар арасындағы жумыссызлық, төмен дәрәматлар, социал хәм мәдений шәраятлар балалардың социал мәселелерге дус келиўин хәм зорлыққа жол қойыўын жүзеге келтиреді.

Хеш кимге сыр емес, гейде социаллық тармақларда балалардың жынысый ямаса физикалық зорлыққа ушырағаны хәккында кеўилсиз хабарлар тарқалады, жоқарыда көрсетилген механизмлерден кеңнен пайдаланылғанлығы нәтийжесинде жуўапкер уйымлар жеделлик пенен ўақыя орнына жетип барып атырғанлығы хәм зорлыққа ушыраған баланың хуқықларын тиклеў хәм оны реабилитациялаў және айыпкер шахсларға қатаң илажлар көриў тәмийинленип атырғанлығын тән алыўымыз керек. Тап усындай, бул бағдарда жәмийетшиликке социаллық роликлердиң ислеп шығылыўы хәм социаллық тармақларда көрсетилиўи балалардың хуқықый санасы хәм хуқықый мәдениатын арттырыўға және келешекте жүзеге келиўи мүмкин болған усындай унамсыз жағдайларда қандай жол тутыў керек екенлиги хәм өзін зорлықтан қалай сақлаў мүмкин екенлиги хәккындағы көнликпелерин қәлиплестириўге хызмет етеди.

Әлбетте, өз гезегинде тийисли жуўапкер шөлкемлер жанында балалар ушын «Исеним телефоны»ның енгизилиўи бул бағдарда балалардың хуқықларын исенимли қорғаў хәм хуқықбузарлықлардың алдын алыўға хызмет етеди. Деген менен балалардың хуқықлары, еркинликлери хәм низамлы мәплери бузылғанлығы хәккындағы мағлыўматлар социаллық тармақларда жайластырылыўы хәм тарқатылыўы және ғалаба хабар қуралларында жәрияланыўынан алдын жуўапкер уйымларға хабар берилиўи мақсетке муўапық болар еди. Себеби балалар темасын ғалаба хабар

қуралларында сәўлелендириўдин өзине тән этикасы хэм нызам-қағыйдалары, талаплары бар. Жәбирленген балаларды таныў мүмкин болған мағлыўматлар берилмеўи керек.

Мәмлекетимизде балаларды хәр қандай зорлық, итибарсызлық, жаўызлық, қорлаў хэм эксплуатация етиўден қорғаўға айрықша итибар қаратылмақта. Мәжбүрий балалар мийнетинен пайдаланыў қадаған етилген. Балаларға байланыслы аяўсыз қатнасықты кеширип болмайды, бундай жағдайларға нызамлы жаза түрлери күшейтирилмекте.

Өзбекстан Республикасының 2024-жыл 14-ноябрьдеги “Балаларды зорлықтың барлық формаларынан қорғаў ҳаққында”ғи 996-санлы Нызамның 17- хэм 44-санлы статьяларында: Билимлендириў тараўындағы мәмлекетлик басқарыў органларының хэм билимлендириў мәкемелриниң балаларды зорлықтың барлық түрлеринен қорғаў бойынша айтылған. Сондай-ақ, Конституциямыздың 77-статьясында “Ата-аналар хэм олардың орнын басыўшы шахслар өзиниң перзентлерин ержеткенге шекем бағыў, олардың тәрбиясы, билим алыўы, саламатлығы, толық хэм хәр тәрәплеме камалға келиўинде ғамқорлық

етиўге миннетли” деп белгиленген. Бул процессте жәмийетшилик, атап айтқанда, мәмлекетлик емес коммерциялық емес шөлкемлер, ғалаба хабар қураллары ўәкиллери де белсене қатнасып атырғаны жақсы нәтийже бермекте. Бирақ нызамшылықты және де бекемлеў, зорлыққа нызамлы тосық қойыўдың әҳмийети болса жүдә үлкен.

2024-жылдың 14-ноябрь күни қабыл етилген «Балаларды зорлықтың барлық түрлеринен қорғаў ҳаққында»ғы Өзбекстан Республикасы Нызам менен балаларға болған зорлық түрлерине берилген тәрйиплердин саны үшеўден (физикалық, жынысый, психологиялық) алтыға (ғамқорлық етпеў, эксплуатация, буллинг) шекем кеңейтилди.

Буннан тысқары, нызам менен ата-аналар хэм олардың орнын басыўшы шахслардың жуўапкершилиги арттырылды.

Атап айтқанда, олар балалардың өмирин сақлаў, оларға ғамқорлық етиў, меҳир-мухаббат көрсетиў хэм денсаўлыққа зыян келтиретуғын мәлимлемеден қорғаўы және тәрбия усыллары қопал, мийримсиз болмаўы, инсан қәдирин кемситетуғын қатнасыққа жол қоймаўы белгиленбекте.

Пайдаланылған әдебиятлар

1. БМШНиң 1989-жыл 20-ноябрьдеги «Бала хуқықлары ҳаққында»ғы Конвенциясы.
2. Өзбекстан Республикасы Конституциясы.
3. «Балаларды зорлықтың барлық түрлеринен қорғаў ҳаққында»ғы 996-санлы Өзбекстан Республикасының Нызамы, 14-ноябрь 2024-жыл.
4. «Балаларға қарата зорлық жағдайларын анықлыў, зорлық қәўпи дәрежесин баҳалаў, қорғаў режесин ислең шығыў хэм оны әмелге асырыў тәртиби ҳаққында»ғы 440-санлы Министрлер Кабинетиниң қарары, 14-июль 2025-жыл.
5. Өзбекстан Республикасы Президентиниң «Балаларды зорлықтың барлық түрлеринен қорғаў ҳаққында»ғы 2024-жылдағы пәрманы.
6. <http://www.uzedu.uz> Өзбекстан Республикасы Мектепке шекемги хэм мектеп билимлендириў министрлиги сайты.
7. <http://www.kkedu.uz> – Қарақалпақстан Республикасы Мектепке шекемги хэм мектеп билимлендириў министрлиги сайты.
8. <http://www.lex.uz> - Өзбекстан Республикасы Нызам хужжетлери мағлыўматлар миллий базасы сайты.

РЕЗЮМЕ. Ушбу мақола Болаларға нисбатан зўравонлик, зўравонликнинг турлари, инсон саломатлигига таъсири ва болаларни зўравонликдан сақлаш учун қабул қилинған. Халқаро хуқуқий хужжатлар, шунингдек, юртимизда болаларни зўравонликдан асраш учун олиб борилаётган чоратадбирларға бағишланади.

РЕЗЮМЕ. Эта статья посвящена насилию в отношении детей, видам насилия, воздействию на здоровье человека и международным правовым документам, принятым для защиты детей от насилия, а также мерам, принимаемым в нашей стране для защиты детей от насилия.

SUMMARY. This article focuses on violence against children, types of violence, impacts on human health, and international legal documents adopted to protect children from violence, as well as measures taken in our country to protect children from violence.